

ש. ש. פ. ר. ג.

(קוים ושרטוטים).

זְכַרְךָ, אֲנִי מֵתִי... הַבְּעֵתִי, אִם לֹא?—
 לְמַאי נִפְקָא-מִינָהּ? אִם כֹּה וְאִם כֹּה
 הֵן לְמֹת הַלְכָתִי. נְשָׂאתִי כָּל פֶּיַד
 כִּיהוּדֵי אֲמֵתִי, וְהָרִי--נִגְמַר הַיְרִיד!..

כך ספר פרוג לפני שנים רבות ע"ד מותו אשר ראה בחלומו. מה מרובה הוא הסרקזם בדבריו ומה מרה היא האירוניה הטבועה להלן בשורות הבאות אחרי אלו שהבאנו, כשהוא מספר ע"ד הדלויה הכבודה שנערכה לו, ע"ד ההספד שנאמר על קברו, ע"ד החזן ששר את תפלת „אל מלא רחמים". ההתול הקל על אותן שתי היהודיות, שתקעו בשעת-מעשה את חוטמיהן לתוך סינורן והתיפחו, ועל אותם שני הגערים הקטנים, שתחבו את אצבעותיהן לתוך נחירי אפם, את כל התמונה הזאת הוא מתאר בשוויון-רוח, בלעג לצרמוניות של הזרים: מי יודע אותי? מי הבין אותי?... עט, נגמרה הזמרה התפלה, וחמסל — נגמר היריד ופלך לך!

ולא רק על שירה זו, שבה מהתל המשורר בעצמו, בחייו, ביצירותיו, אלא כמעט על כל שיריו שנכתבו בישפה היהודית מרחף ההתול, הלעג לעצמו, לחרוזיו, לבת-שירתו היהודית. כמעט כל יצירותיו שבשפה המדוברת הן כמו דברי הבאי; המשורר מהתל, עוקץ ופולט חרודין. הוא יטלה הצי-מהללות ברב הדתי וברב מטעם, כבעל-הטקסא ובגביר-העוירה, בר' איצו ובר' פוצו, בר' מוטיע טשוואק שואב-המים וביענקול החייט, שהוא מזרע אהרן הכהן והוא מתכה לביאת משיח, כדי לקבל את התרומה והמעשרות המגיעים לו. המשורר לועג, אפס המדתלות הן ספונות דמעות.

הוא אומר במקום אחד: „אני משורר, בכדי שלא לבכות", כך הוא צוחק, בכדי שלא לשורר.

כי בשעה שפרוג חפץ לשורר, כשהוא נכסף להתמכר כולו לבת-שירתו, — הוא משורר בשפה זרה, בשפה הרוסית. מי שקורא את פרוג במקורו, יראה תיכף את ההבדל הגדול בין יצירותיו הרוסיות והיהודיות. בשירתו הרוסית ניכר כובד-ראש, אתערותא, רגש-אמת עמוק והתלהבות. בשפה הרוסית היה פרוג המשורר של „ישראל"; הוא עורר את כגורו על ענות העם היהודי כולו ולא של היהודים. זה היה, בכלל, משוררו של „ישראל" ולא של בני-ישראל, של העם ולא של ההמון, של הישדה היהודי ולא של הרחוב היהודי, של המולדת היהודית ולא של המשפחה היהודית. אין בדעתו לומר בזה, כי פרוג עמד מחוץ לחיי היהודים. להפך, בכל שיריו היהודיים ניכרת בקיאות גדולה בכל פנות החיים של העוירה היהודית. הוא מטיב לראות את הקהלה היהודית עם כל אשר בה, את העליות, המהלכות בביהמ"ד, סטירות-הלחי, המלשינות, מסחריו היהודים, החדר, הפירוד לרגל נוסחי אשכנז וספרד, נעלי-החליצה, אבוקות ההבדלות, ה„סוכה" עם דפנותיה הארעיים ועוד, — בקיצור, כל הטלאים והנונים השונים של עוירה יהודית בתוך התחום, החיה את חייה היא. ואולם בשעה שהוא בא לכתוב על כל זה, הרי הוא נותן לנו רק פיליטיין-יומי, יצירה נאה לעתה ולעתונה. פרוג מתרומם לפנינו והוא נצב בכל הדרת הגאון שלו רק בשעה שהוא רואה את העם כולו לפני עיניו; בשעה שהוא משייר על הנביא. על המשיח, על המלך היהודי, על הארץ היהודית, במלה אחת, על העבר הגדול והנהדר. ואולם על ענינים אלה נקל היה לו לכתוב רק בשפה זרה, בשפה שעוררה את הפנטסיה שלו, בישפה הרוסית.

ביצד התחיל פרוג לכתוב יהודית? מספרים, שזה היה רק במקרה. הוא פנה פעם אחת אל המו"ל של ה„וואַסחאָד", שבו עבד, להלוות לו סכום מצער על חשבון שכרו. המו"ל, שהיה קמצן מטבעו, הושיט לו

וגשמיכ בשביל אחרים ובעצמו אין לו לחם לאכול! מה רב כאבו, בשעה שהוא רואה את ערמת הערבות החבוטות בבית-הכנסת, הוא נזכר בימים, שבהם היו הערבות האלו גדלות ירוקות ורעננות על שפת הנהר, ועתה הן חבוטות וממועכות באבק, הוא נזכר תיכף באנגלוניה: כך הוא גודל עמך! לפנים היה רענן, צומח וגדל, ועתה:

בַּל אֶחְטָא בְּשַׁפְתֵי, אֵל שׁוֹכֵן עֲרָבוֹת,
מָה אָדָם, כִּי יִלֵּין תְּלוֹנוֹתָיו הַפְּעוּטוֹת?—
אֵךְ רָאָה אֶת הַקְּהָל, בֵּין פְּתֵי-רֶבְבוֹת,
זֶה עִמָּךְ הַגָּדוֹל — עֲרָבוֹת תְּבוֹטוֹת!

אכן, פרוג מצר על צרות העם; כל חרוז וחרוז הוא הד-אנקה על שבי העם. אבל ראה זה פלא: בשורה היהודית שלו נהפך „ישראל“ האציל, ישראל סבא, ל„ישראל'יק“ מסכן. כמעט שלא בכונה. המשורר אינו מתאמץ להמעיט את דמות עמו, אבל כך הוא. בשירה הרוסית, בחרוז הרוסי, מופיעה לפנינו תבנית העם הכואב והיא טרגית ודרמטית למאד, ואולם בה בעת מתיצבה לפנינו התבנית הזאת מתוך החרוזים הו'רגוניים — רק עצובה ולא יותר. בשירים הרוסים תקשוב אזננו את המולת הארזים על הלכנון, ולעומת זה מתוך השירים הו'רגוניים מגיעה עדינו רק קול ענית-נכאים, קול הערבות בהחבטן על רצפת בית-הכנסת. שם — „ישראל“, ובאן „ישראל'יק“; שם — בין-המלך הכפות והגולה, וכאן, בחרוזים הו'רגוניים, — הקבצן האמלל מהושענובקה. בשירים הרוסים של פרוג נצב העם היהודי בין העמים האחרים, והוא כאחד מהם, רק אסון גדול קרה לו, והאסון הזה עוד ישית עליו לוית-חן מיוחדת, כוהר שיש לשמש השוקעת. ואולם בשירים הו'רגוניים תופיע נגדנו דמות רצוצה ורואכה, דוויה וסחופה, אשר אין תואר לה ואין דרך.

שירתו הרוסית של פרוג מוקדשה לעם היהודי, בתור כלל, לנודה

גליון נייר, באטרו, שיכתוב על הגליון שובר על הסכום שקבל, והוסיף, כי רשאי הוא לכתוב את השובר גם בחרוזים. פרוג מרוב כעסו לא הפץ הפעם לכתוב חרוזים ברומית כפי חפצו של המו"ל, וכתב את נוסח השובר בחרוזים זרנגוניים. הנה כך היתה שירתו הראשונה של פרוג ביהודית לא ילידת הזמיון וההתפעלות הפיוטית, אלא פרי התרגנות וכעס. חותמה של השירה הרנגונית הזאת טבוע על כל שירותיו היהודיות. פרוג הוסיף מאז ליצור בשפה היהודית, אבל לא היה זה הבטוי הנכון של נשמתו, מפני שההנה היהודי לא לקח את לבו. הוא לא חי יחד עם השוק היהודי, עם התחום היהודי. גם הסכיבה, שבה חי בפטרבורג, וגם הסכיבה, שבה גדל הוא, היו תלושות מן הצבור היהודי של יום יום. הוא אהב להתבודד עם צללי העבר, הוא אהב להתרפק על התנ"ך, על הדמות של כנסת ישראל שנשקפה לו כרהוק, מבין ערפלי המרחקים, הוא אהב להטות און לאותם הצלילים הרחוקים שנשא אליו מכנורו המשוררים והחרוזים הקרמונים. אבל להתבודדות זו, לצותא זו עם מראות-העבר נחוצה היתה לו שפה אחרת, פיוטית ונאצלת יותר. השפה שהיתה נאותה לו אז, שפת-הפיוט שלו, היתה אז רק הרוסית.

אמנם, גם בשירתו הו'רגוניים אנו רואים את הענות לגורל העם. מי אינו זוכר את דבריו העגומים, בשעה שהוא מתאר את המסכן הזקן, המוציא מתרמילו את פרוסות הלחם השונות, שקבל בבתי-זרים במשך דרכו הרחוקה. איזה יגון עמוק וצער כבד מלאה קריאתו:

הֵה, אֵלֵי וְצוּרֵי, אֵל בְּחוּם מְאֹז,
הַבִּיטָה אֵל עִמָּךְ מִפְּסֵאךְ הָרָם!
שִׁבַע יָגוֹן וּמְרֻזוֹת, כָּל פְּאָרוֹ הֵן נָזוּ,
כָּבֵד הָיָה לְמִסְכֵּן, לְקִבְצָן בְּזוּי-עַם...

מה מרה היא תלונתו על זה, שהעם היהודי מתפלל על טללים

שיר-שמחות. יש שהוא שואל את עצמו: אולי מיותר אני עם כנורו יחד?
הוא רואה אז לפני עיניו את הנודד הזקן, התועה זה אלפי שנים במרחקים
זרים ולבבו כבר הפך אבן מרוב מכאוביו. האם מסוגל הוא להקשיב עוד
לצלילי הכנור.

"האם לא נלעג אנכי עם צערי וכאבי, מול תהומות היסורים של
עמי הזקן? הן הוא קורא אלי: סור הלאה ולך! כבר זקנתי מהקשיב לצלילי
פזמונים. ואם לשיר, הרי ספוג בשירך הלז כל יסורי מעולם ואנחותי
היום'..."

אבל המשורר חש עצמו קצר-אונים לזה. "לא, – הוא אומר: שירה
כזאת נשגבה ממני! רק בהרתח הדמעות בלבבי, אנעים זמירותי בכדי שלא
לנעית בבכיה המרה". ובמקום אחר: "לא תוכל שירתי להפיק את כל
המכאובים הגדולים, כמו שלא תוכל הדמעה האחת לכבות המדורה ברוה-
סערה".

לשיר, בכדי שלא לנעות בבכוי. כל הרוז – דמעה עצורה, וכל שירה –
הבלגה על האנקה המתפרצת. זהו פרוג בשירתו הלירית. מכל יצירותיו
נשקפת הדמות הזאת: השיר מתוך צעף היסורים; השמש האדומה, הגדולה,
היוצאת מתוך ים-הדמעות הרחב. כל צליליו מוקדשים למי-שהוא, העומה
רחוק מאתנו: לישראל סבא. אכן, בדרכם אל השומע הוא הגיעו הצלילים
האלה גם לאזנינו, בדרך עופם שבענו את נעימותם, אבל את כל מתקם
ובחם אנו מסוגלים לספוג לתוכנו רק בשעה שאנו מתיצבים על מקומו
של בעל-היסורים הגדול – "ישראל", אשר אליו כוננו. בשעה שאנו פוסקים
להיות יהודים בודדים, נענים ודואבים, עם צרות ודאגות מיוחדות, אלא
מתאחדים אנו לצבור כואב אחד.

י. הפטמאן.

(סוף ינואר)

הנצחו התועה במרחקים, "התפלל בעדי, – הוא אומר באחת מן האלגיות
ישלו, – למען אשר אוכל למחות דמעה אחת, ולו רק אחת, מעל פני עמי
האמלל; למען אשר אוכל לקלוע גם עלה-דפנים אחד באותה מקלעת-
הקיצים המושמה על ראשו".

"בל הגיונותי, הגיוני, לך הם, לך! הוי, עמי האמלל! מה רב השממון
מסביב! כישימון רק צחיח ובעתה... לו פרצה הזעקה באויר! לו נתכה
השאנה כמים! – הו, אלה הלילות, במ אפל וחרדה; לא יהל הככב, לא
יזעק הסער, ואלה הימים הכהים, בלי צללים ורעמים, בלי תכלת מבהיקה, –
הן אלה חייך הזעומים, הוי, עמי העלוב!"

מתפרץ הצער של החווה, הקרוב לרוח לאותם החוזים הקדומים,
אשר הגינם נשפך לתוך נפשו מעל עלי התנ"ך. העם הסבא, האציל הקדום,
תועה עתה בעצלתים, מבקש להם על פתחי זרים, תועה "בלי סער, בלי
כוכב, בלי רעם, בלי תכלת". השממון הגדול מסביב. אף לא יתפרץ הבכוי,
אף לא יתקמץ האגרוף מחמת-רוח, אף לא יתפלץ הלב מרוב כליונו לחופש..
שבע רגז ותמרורים קורא המשורר:

אַרְזֵי הַלְּבָנוֹן, חֲסִינֵינוּ, אַיִם? –

מִי יֵאָסֵר מִלְחָמָה בְּבִרְזֵל הַכּוֹר? –

מִי יִקּוּם וְהִחֵל עֲבוֹדַת הָעָם

אִם בְּאֵמַר הַנְּעִים, אִם בְּחָרֵב הַצֹּר...

ואולם הניצואות היא קיטה וענומה. העבדות השוממה הולכת ונמשכת.
המשורר מרגיש עצמו בודד. הוא רואה, כי עליו להשליך אל קבר את
כל תקוותו וחלומותיו. כמה פעמים הוא קורא לעצמו בשם "המשורר
הקברן". אז יש שהוא מזדעזע פתאם ושואל: אולי יותר מדי שירי הם
מלאי-נבאים ועגמות. הוא מבקש אז סליחה מאת עמו, על שלא שר לו עוד

ש. ש. פ. ר. ג.

(קוים ושרטוטים).

(סיף)

בכתבו יהודית היה פרוג מדבר יותר אל היהודים ולא אל העם היהודי. הוא ידע היטב את היהודים, את העיירה, אם כי היה בעצמו רחוק מהם. ומענין הוא לראות, כיצד פרוג רואה את העיירה היהודית. לא אצל פרץ, לא אצל שלום אש ולא אצל שלום-עליכם שתוארה העיירה כמו אצל פרוג. תואר-העיירה אצלו דומה, אם כי לא בכל פרטיו, לזה שאצל מנדלי מ"ס.

אין אצל פרוג ה"פואיזיה" של העיירה, מה שהוא שכיח אצל סופרינו האחרונים; לא ימי השבתות הנעימים עם שלותם החביבה, לא שעות-הערב שבעיירה עם חלומות-ההזיה שלהן, לא האהבה הצנועה הנרקמת שם. במלה אחת, הסרה לפרוג האידיאליה של חיי העיירה. את יום-השבת בעיירה הוא רואה תיכף בליות המחלוקת שבבית-המדרש בשל "עליה", את המועדים אינו רואה מבעד ימות-החול התדירים, המטילים קדרות על העולם היהודי. נקל להבין את סבת הדבר. פרוג עצמו נולד וגדל לא בעיירה, כי אם בקייליניה יהודית שבפלך חרסון. הוא קלט לתוך נישמתו בימי ילדותו תמינות יצלמות יותר, הטבע שלו היה הרמוני יותר. הוא גדל יחד עם היער ועם הקצה שעל השדמות. הוא לא יכול, אפוא, לגלות את כל מחמדי הטבע

בשדה האחו שאחורי בית-המרחץ. את העיירה ראה פרוג בעין אוביקטיבית, על-פי הקורספונדנציות שהיו באות מערי-השדה לעתונים היהודים שבפטר-בירג. עינו חדרה לתוך כל פנותיהן של העיירות האלו, באשר עין-משורר היתה זאת.

יחסו של פרוג אל התחום היהודי, אל העיירה, הוא יחס של אדם גדול ומיושב. שלום אש רואה את העיירה בעינים של אוהב. הטפוסים, הבתים, כל המראות מתלכדים יחד להרמוניה. ואולם אצל פרוג מופיע ראשונה – לא העיירה כשהיא לעצמה, אלא ה"קהל", העדה של היהודים, הרב, החזן, החוכר, המלוה-ברבית, החייט, הנכאי בחברת-קדישא. אש רואה גם את הבערה בעיירה מתוך צעוף רומנטיזם. השמים האדומים, צלצול הפעמון החרד של בית-הכנסיה, אלה הם מראות המשלמים ומשכללים את צורת העיירה, המתארים את כל שרטוטיה, ואולם אצל פרוג היו מתעוררים למראה הבערה תיכף רגשות ההכרה של האסון: נשרפים, בית-מרחץ שעלה על המוקד, נשים וילדים תחת כפת השמים, ושוב – ה"קהל", ה"קהל" נמצא במצוקה.

אצל פרוג מתבטאת לפעמים תכופות הכרה זו במציאותו של ה"קהל". היא אינו רוקם ב"שמונהבקה" או ב"הושענובקה" שלו אידיוליות ופואימות, ספורי-אהבה ויסורי-אהבה. המחשבה על ה"קהל", על הצבג היהודי, מטילה על הכל. כמו שכשיריו הרומים ניכר רק המושג של "ישראל" הנענה, והוא הוא הטון העיקרי, כן הוא רואה ראשונה בשיריו היהודיים

של זקנים, ה"פריזיון" עם תלאותיו, החוכר של הטקסא עם בצעו, והחייטים השואפים לכבוד, ועוד ועוד. רק בתפסו את כל הדלות הפנוולת והפזוהמה הזאת, הוא קורא:

הוֹי, אֵל הַרְחֵמִים, נוֹרָא-הוֹד,
 אֶת עַמְּךָ פְּדֵה מִצָּר וְשָׁד!
 מְדִירוֹת טַחֵב, מִכּוֹת קָשׁוֹת,
 מִחֹלֵי אִסְכָּרָה וְחִשְׁשׁוֹת,
 מִמוֹסְרִים שְׁבִין עַפָּא פְּזִיזָא,
 מִנְּבֻכְד־נִין שֶׁל יְהוּדֵי טוֹב,
 מִחֹלֵי שְׁבָר, מִכָּל כְּאֵב,
 מִיֵּשׁ דְּנִסְפָּר בְּלֵי אִקְצִיזָה.
 מְקוֹזֵק טָס עִם תְּנִית מוֹנָפָה,
 מִעֲנֵשׁ שִׁין כְּבִד-פָּה וְשָׁפָה;
 מִיֵּעַ, מוֹרַח וְאִין מְאוּם,

רק את ה"קהל". הוא נעלה ומרום מן המגולה של ילדי-הגלות לשלוח אניות-נייר לשוט במימיהם הנרפשים של הביבין, או לצוד את קרני-השמש מתוך רקמת קורי-העכביש שבפנות הנאלחות. פרוג בא מן השדה הרחב, מן השדמות הברוכות, ואינו תופס את היופי של גלי האשפה בערי-התחום; האידיליות בעיירה הנדחת, המתפרנסת בש"י ופ"י – זרות לנפשו לרוחו של המשורר, שנדל במקום שאנשים אוכלים את לחמם משלהם. בכל נימו נפשו מרגיש פרוג, כי חסר הרבה לאידיליות שבעיירה היהודית. בהיותו טובל תמיד בגלי-הנהרה של העבר, בשוררו על הנביאים ובחיותו חיי-רוח יחד עם החוזים של העבר, לא היה מסוגל כל עיקר ליהנות מזווה החור של האידיליה בעיירה הקטנה, בה בשעה שחסר העיקר, בשעה שחסר החופש, בשעה שישנה הגלות, הגלות המרדה והאיומה. כל האידיליה של העיירה הקטנה הרי היא בעיניו כמו משי ואקסמיט בלי חתיכת בד פשוט לכתונת. יין ומגדנות בנכר ופינכא רוקה בבית. ("זויד מיט סאמעט אהן א ביסעל פראסטען ליינוואנד אויף א העמד, וויין מיט לעקעך אין דער פרעמד, און אין דר'היים א פוסטע ש'סעל").

הוא רואה את כל ה"קהל", את "שמונה'בקה" כולה עם צרותיה ופנעיה, בית הת"ת, אשר מכה תקרתו, העוף שנשחט בשביל חולה ונמצא קוין בקורקבנו, הטרק שנתבשל לכבוד ה"סדר" ונמצאה שעורה בקערה, האתרוג שניטל פיטוטו, התינוקות היהודים, ששכלם חריף ושנון כמוהם

שם אינו, כר' יוזפיל הכתריאלביקי, יהודי תמים וצנוע הושב כל ימיו על התורה ואינו מתערב בהויות דעלמא, אלא רב קפדן, האומר, העישה סייגים לחורה. הרב-טעם, החוכר, הנבאי של חברה-קדישא, נובה-הטמים, כולם הם טפוסים של ה"קהל".

ובל ה"קהל" נענה ונרכה. כל ה"קהל" הוא דווי וסחוף, מסכן ו"דלסיני" – בגלות! כל ה"קהל" הוא קבוץ של ערבות חבוטות.

מתוך הסתכלות זו פרוג הוא המשורר היהודי הנדול, יהודי מפני שהוא לאומי ועלד, מפני שכל חרוז וחרוז שלו משוע לחיים, קורא לחופש, למרחביה, אל מחוץ לגלות. בת-שירתו היא השוללת הנדולה של הגלות. היא מרחפה תדיר בעולם העבר היפה, בין האופקים של ספורי התנ"ך ולכן נשמע מתוך משק כנפיה כמו רז טמיר, כמו לחש אנשי-הרוח ההם, אשר ידעו את החופש ואשר ידעו להלחם בעבורו. פרוג מגולל לפנינו בלי-הרף את מגלת-היוחסין אשר לנו, ובין פרשה לפרשה הוא מראה באצבע על תרמיל-הקבצנות התלויה על גבנו, כאילו חפץ לימר: זרוק איתו הלאה! אין זה לפי כבודך!

זה היה המשורר, אשר לא נתן לכסות אף לרגע בצעיף רימנטי את עיניו המפצצת המכונה "גלות". הוא בא אלינו משרות-ברכה של יהודים וקרא אחנו אל המרחב החפשי. עם דומיתו באלו נדמה גם קול העבר הנהדר.

י. הפטמאן.

מַעֲיָא-בִישָׁא, צְרוּת הַחֹם,

מְפָרוֹטִיקוּלִים, פְּנֵי-עַד,

מִשְׁדִּים, לְצִים וְכָל הַפֶּה...

וְסוֹף הַדְּבָר – הוּי וְאַבּוּי,

מְגָלוֹת, מִן הַגְּלוֹת פְּדֵה!...

רק הגלות נצבה לנגד עיניו כמארה הכי-איומה, שלא נתנה לו להסיה דעתו אף רגע מפגעי ההוה. "שמונה'בקה" של פרוג היא שונה לגמרי מ"כתריאלבקה" של שלום-עליכם. בזו האחרונה אין הטון היהודי מפעפע בחיים; שם, ב"כתריאלבקה", היהודים טורחים ודואנים לפרגמטם, לצים, אצים, ממציאים תחבולות ואופנים שונים. כתריאלבקה מוציאה את הטפוס הכתריאלי – מנחם-מנדיל, הרודף אחרי מיליונים והנמק לפי שעה ברעב. בכתריאלבקה אין "קהל" מאוחד ומחוכר יחד, עם הרב הרוחני והרב-טעם, עם החוכר והבלן; יהודי כתריאלבקה הם אנשים המרודים כל אחד ואחד בשביל עצמו. כל אחד מהם הוא עולם מיוחד, חכם ופקח באני עצמו, ולעניני הכלל היהודי אין איש מהם שם את לבו. לעומת זה "שמונה'בקה" של פרוג היא קהלה יהודית שלמה ואחוזה יחד, עם עסקניה, "טוסריז", גבאיה ושמישה ועם תקוותיה יום יום לביאת משיח. הרב